

Поет під час облоги.

Пам'ятки Лесі Українки.

Року 1884 в колишній „Зорі“ з'явився перший віршик молоденької поетеси. Скромну квітку лісову взяла безжурна рука, натішилась до схочу й кинула байдужна, коли бідна квіточка зів'яла й перестала вабять до себе своєю пахощами. І мораль з цієї нещудрої історії:

Може й тобі, моя панно,
Кохансь доведеться
Згадати твою кохавлю,
Як шаста миветься...
Може колись оцей милай,
Що так любить дуже,
Тебе, квіточку зів'ялу,
Задихати байбуже. („Конвалія“).

Так почала свою літературну діяльність Леся Українка. Почала скромно, неперетінною історією бідної, покинутої квітки, змальованою примитивно, невправно дитячою рукою.

На шлях я вийшла ранимою весною
І тихий спів несміяй заспівала,—
згадує описала сама авторка про той свій перший ступінь на літературному шляху. І загадавшись над своїм шляхом, думаючи про свої мрії та бажання, про свою долю майбутню, виявляє вона одну свою волю:

Чи тільки терни на шляху знайду,
Чи страву може де і квіт барвистий;
Чи до мети я повесілю дідку,
Чи без пори скінчу той шлях тернистий—
Бажало так скінчити я свій шлях,
Як починала: з співом на устах!
(„Мій шлях“).

Тепер той шлях тернистий скінчено. Скінчено так, як бажала собі авторка — з співом на устах... Тільки це вже не той тихий, несміяйний спів про біду зів'ялу квіточку, що ним почала Леся Українка — це широкий, вільний, голосний спів дужого й міцного таланту, що розгорнувся як-раз на всю широчину своєї й зумів вимовити все, що хвилює сучасну людину, що тупить-підтинає її пориви вільні і що

дає сили на сміливе питання про високостях ідеалу. Спів той розгортався, міцнів і дужав подалу, росла поетична сила не зразу, не равтовими поривами, а ступінь по ступіню, певною, помірною добою. І виросла. Од „Конвалії“ до „Оргії“ та „Адвоката Мартіяна“, останніх друкованих творів Лесі Українки — дистанція величезна. Але є в них щось, що ріднить той „тихий спів несміяй“ з тими вповненими згукми, на яких доля судила Лесі Українці урвати свій спів. І це „щось“ — не тільки спільне крайнім моментам бажання співом почати, співом і кінчити. Тут є щось більше, а саме — однаковість мотивів і у молоденької дівчини, й у цілком дозрілого таланта, спільність настрою в тій „Конвалії“, і в тому „Адвокаті Мартіяні“. Талант розгорнувся, виріс, розсправив дужі крила, але те внутрішнє, що водило тим талантом, лишилося однакове — і в темах, і в настрою.

Я йду шляхом, пісні свої співаю;
Та не шукайте в них пророчої науки,—
Ні, голосу я гучного не маю!
Коли ж хто вальсав лав з тяжкої муки—
Скажу я: разом плачю, брате мій!
З його плачем я співа збагну свій,
Бо не такі вже гіркі слози — сльози...
Коли ж на довгому шляху прийдеться
Мені почувти співи гучні, вільні—
В мой думи лав них луна знайдеться.
Свою я тоді журбу свою
І пісні вільної жаден не отрую
(„Мій шлях“).

Не вгадала тут одного тільки авторка: — голос її зробився гучним та дужим сам і не підступувати їй довелось, а зачинати, перед вести. Але зміст свого майбутнього співу вона визначила в цих словах добре: спільні слози з тими, хто терпить тяжку муку, й вільна пісня з тими, хто бореться, хто не задовольняється дрібним животинням, а рветься до кращого, повного людського життя.

Леся Українка була найбільш сучас-

ним з усіх поетів наших, що вийшли на літературну ниву за останні десятиліття. Сама надвичайно інтелігентна, вона, як ніхто інший, зрозуміла складну душу свого сучасника-інтелігента, зо всіма її запитами, поривами до високої мети й нидінням серед дрібних, мизерних обставин, з високими замірами й малими вчинками. Не раз вона палючим словом характеризувала того свого сучасника, картаючи його за суперечність бажаннів і волі, за величність і дрібноту в одній особі. Не раз слово гіркого жалю та гострого осуду зривалося у поетеси, і влучало воно справді в найбільшче місце сучасників.

Там, ми раби, немає гірших в світі,
Федага, парі—цісарині від нас,
Во в нас і розум, і думки словат,
А в нас вогонь Титана ще не загас.
Мя—варіати з блискавчними очима,
Великі духом, силою мязи
Орліні крила чужим на плочама,
Сами ж кайданами прукати до землі.

Леся Українка не тільки розуміє це трагічне становище „великих духом, силою малих“, орлів, прикнутих до землі, титанів без змоги роздмухати вогонь свій. Вона відчуває те становище, вона в собі самій переживає це трагедію і через те ереміяди ніколи не кінчаються у неї на самому картанні, раз-у-раз поетеса знайде слова потіхи й розваги, — те слово любови, що найкраще лагодить душевні рани, вливає сили й бадьорости в стомлене серце.

Одлага виша—меч позитий кровію,
Врячати у пихвах, ржа його взяла.
Чия рука, порушена любов'ю?
Той меч із лянни видобудуть холода?
Нехай же ми раби, нещальники продажи,
Без сорому, без чести—хай же й так!
А хто ж буди ті воляки одважні,
Що їх зброб од прворів свій Спартаф.
(„Товаришці на спомин“).

Такі питання будять палю й стирать краску сорому, що горить у людини, яка мучиться й страждає за своїх сучасників, бо хотіла б великими й

дужими бачити їх, а не кволити та безпорадними істотами, що власної тіні жахаються. Тим то не раз чули ми од Лесі Українки бадьорий заклик:

Хто живий? Зійди на вежу,
Подивися на-около!
Подивися, чи в полі видко
Нашу чесну коровоку?
Коли ні—не хочу жити,
Хай мені відкрити жади,
Хай джерелом кров поделеться,
Згину я від згуби крові.
Будь проклятий, кров лозада,
Не за чесний стег прозива! („Мрії“).

На жаль, розуміє авторка, що слово, ця єдина зброя поетів — „не твердая крица“ й „не гострий, безжалістий меч“ на ворога. Та розуміє й те вона, що коли слово об'єднає цілі маси людей, коли воно лунає „гучом нових, не тюремних річей“, то робиться вже само нездоланною зброєю, — розуміє і не може мовчати.

Местники дужі приймуть мою зброю,
Кинуться з нею одлажно до бою...
Збрю мою, послужу вошам
Краще, ніж служачи ти хворим рукам!
(„Слово, чому ти не твердая крица“...).

Пісні вільної не тільки не отруїла, як обіцала, Леся Українка, але навпаки, додала до неї чимало нових дужих мотивів, що соромом пекучим падають на ослапії душі й запалюють у них волю до діла та бажання справдити великі заміри. Це одна сторона поетичної діяльності Лесі Українки.

Друга, про яку я вже згадував — це пісня спочуття од всіх, хто „слезио лав з тяжкої муки“. Поетеса розуміє ці муки й озивається на них ширим словом жалю, шукає сильности серед лиха, прагне тієї розради, що дає поділене горе, разом виплаканий слезио. Але тут стравив її те, що я назвав би особистою драмою письменниці, щоб одрізнити цю драму од грохадської, про яку була досі мова.

Найгірше може — шукати і не знайти. Письменниця все шукає, кому віддати спочуття своє і віддає — але ні-

чого не дістає назад: й власні переживання лишаються не поділеними — вона самітня йшла на своєму шляху. Пам'ятаю, що коли я перечитав видалий недавно перший том „Творів“ Лесі Українки, мене надвичайно вразило оте почуття самотности, відчуження, одмежованности од людей, що било мало не з кожної сторінки тієї книжки, і я не міг інакше формулювати те своє враження, як — „поєсія самотности“^{*)}. І таке враження справляє не тільки згадана книжка, що випадково могла б силастися з річей одного часу написаних і одним настроєм перенятих. Ні — таке враження лишається після читання усіх творів Лесі Українки. Згадаймо, що першим співом з її уст пролунала ота простенька історіяка про зів'яну й покинуту самотню квіточку. І останнім акордом у співі Лесі Українки була драматична поема про Мартіяна — знов же самотного, покинутого чоловіка, що схилився сам один над роботою, яку повинен скінчати, хоча б що там, хоча б гряди розривалися од власного болю.

Між ними двома крайніми етапами в творчості Лесі Українки можна розкласти всі її твори і в більшости з них брентиме все той же мотив самотности й відчуження. Ні в кого може з письменників наших цей мотив не грає такої ролі великої, як у Лесі Українці; нігде момент розлуки не змальовано так ясраво, як у творях нашої поетеси; ніхто не здужав такими кривавими словами поставити перед нами страшний тугу самотнього серця.

Хотіла б я вийти у чисте поле,
Прийняти ливень до сиріт землі
І так заридати, щоб зорі почули,
Щоб ливде взахулявся йна слезио мої
(„Горять мое серце“).

Даремне — не вчують люде. Без одгуку, неповілена пропадає недолусяка

^{*)} Див. мою збірку „За рік 1912-й“.

мука самотньої людини... Пам'ятаєте — „Забуту тінь“ Лесі Українки? „Хто вона?“ — питає поетеса й відповідає:

Се жінка Дантова, Другого імення
Від неї не зосталося, так мов зрону
Вона не мала власного імення.

А тим часом ця жінка без імення, як вірна тінь ішла за великим проводирем Італії, ділила з ним усі пригоди на вигнанні, була йому підпорою й допомогою і не знайилась переняти хоч би промінчик його слави на себе.

А де ж її життя,
Де ж власна доля; радіощі і горе?
Історія мовчить, та в думці бачу я
Багато днів смутних, самотних,
Проведених в турботному чеканні,
Ночей безсонних, темних, як той клопіт,
І довгих, як вужля, — я бачу сльозан...

І ще гірше бачить поетеса; що може найболючіше для жінки — інша скористувалася з тих мук:

По тих сльозах, мов по росі перлистій,
Прійшла в країну слави — Беатріче!

Треба самому пережити всі муки самотності й відчуження, треба переболіти над отим зреченням себе, щоб так зрозуміти й змалювати долю жінки без імення. І я думаю, що ніхто краще й не міг цього зробити, як Леся Українка.

Я не доходитиму причини цього настрою у нашої визначної поетеси, хоч треба зазначити, що опріче особистої долі її напевне склалися на його й громадські обставини нашого життя. Скажу лиш, що не тільки на обробці тем одбивався той настрій, але й на самому виборі їх, на сюжетах творів Лесі Українки. Переважають у неї, як відомо, екзотичні сюжети, екскурси в давню давнину, трактовка тем поза межами нашої сучасності. Сама Леся Українка поясняла це замилування в чужих і далеких од сучасності сюжетах тим, що

Проти цих легенд червоних
Блакитний світ байдям здається („Легенда“).

Але мені вбачається тут і інша психологічна причина. Може несвідомо для себе самої тікала поетеса в чарівні краї, в давні часи, щоб хоч на момент ослабити для себе почування

своєї самотності серед сучасності. Та дарма — самотність і там її доганяла і скрізь підшпигувала свій вічний мотив — оті ж таки самотні, опущені й безпорадні в своєму опущенні образи. Од себе не втечеш і не сховаєшся нігде...

Коли я думаю про Леся Українку, мені раз-у-раз згадується її поемка „Поет під час облоги“. Лунають воївничі поклики, гуляє смерть, валяться й тріщать мури, голосять жінки й діти перед розлукою з коханими чоловіками й батьками. І от

По мурах одважний свінець похоче,
Поет не боїться від ворога смерті,
Бо відняв пісня не може умерти.
То ж він в ворогам і з ликом жартує,
І вірші мов легкі стріли жартує,
І кидася пісню в широкий простор;
Скрізь чутно її на мадані, і в полі,
Юрба перейма туя пісню, мов хор.
Все бачить свінець у широкім роздодзі —
І небо, і море, красу світову,
І людям свіває він пісню нову.

Тай зайшло сонце, спустилась ніч на землю, окрила ворожі табори й припилила битву.

Кориться їй все під кінець,
Але не кориться свінець.
Ті проміні горді, ясні, золоті
В його розбудили і речі, і мрії,
Іх стримати — грудя тіони!
І прудко, мов искри з багаття огнисті,
Мов хвилі гірського потоку сріблясті,
Летять голосні пісні.
І злються, і злються без примусу, вільно,
Недбали про славу й вінки,
І дивуть з віничними вітрами спільно
Високо під ясні зірки.
Бренять у них радість, лунає і горе,
Шумить у них спогадів, мрій ціле море
Навколо них роснуч халосом чорніє,
Над ними в селжа надій променіє.

Таким одважним співцем, справжнім „поетом під час облоги“ була сама Леся Українка в обставинах нашого життя, „під час облоги“. Вміла вона дошкулити ворога своїм міцним словом, вдихнути бадьорість і волю до діла в своїх, та вміла ж і просто зачепити натхненною піснею звичайні щоденні струни в душі людській. І не диво, що та її пісня —

Чарує облогу ворожу,
І будить на мурах обачну сторожу
Заснуть не дає до зорі...

Сергій Єфремов.